

ISSN: 2149-3979

ilahiyat akademi

yıl: 2017 sayı: 5 altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

Gaziantep Ü. İlahiyat Fakültesi Resmi Dergisi | The Official Journal of the Faculty of Divinity
Gaziantep University

Genel Yayın Yönetmeni | Editor in Chief

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Dekan V. | Surrogate Dean)

Editörler | Editors

Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ

Yrd. Doç. Dr. Muhyettin İÇDE

Sayı Editörü | Editor of This Issue

Yrd. Doç. Dr. Muhyettin İÇDE

Editör Yardımcısı | Editorial Assistant

Arş. Gör. Tuba ERKUT

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Başkan | President)

Prof. Dr. Abdulkader N. Noor el-SHEİK

Prof. Dr. Eyüp BEKİR YAZICI

Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ

Prof. Dr. Mehmet DAĞ

Doç. Dr. Halil ALDEMİR

Doç. Dr. Mahmut ÇINAR

Doç. Dr. Recep TUZCU

Yrd. Doç. Dr. Adnan ALGÜL

Yrd. Doç. Dr. A. Muhammed el-HALEF

Yrd. Doç. Dr. Abdimuhamet MAMYTOV

Yrd. Doç. Dr. Ayhan ERDOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Ayşe EROĞLU

Yrd. Doç. Dr. Dilara TINAS

Yrd. Doç. Dr. Erol ERKAN

Yrd. Doç. Dr. Fehmi SOÇUKOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Habip DEMİR

Yrd. Doç. Dr. Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Yrd. Doç. Dr. İbrahim SALKINI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK

Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ

Mehmet ÜMİT

Özet

Zeydî kaynaklarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, genel olarak, babaları Hz. Ali'den sonra imam oluşları bağlamında ele alınır. Bu hususa ilişkin Kur'an, Hadis, icmâdan kendi anlayışlarını destekleyecek şekilde yorumladıkları deliller getirirler. İmamiyye Şiası'nda olduğu gibi Hz. Hüseyin'e Hz. Hasan'dan farklı, çok özel bir konum biçilmez. Yani Zeydîlere göre Hz. Hüseyin'den sonra imâmet, sadece onun soyunda, ismi belirli dokuz şahısla sınırlı tutulmamış olup, Hz. Hasan ve Hüseyin'in her ikisinin soylarında kıyamet kopana kadar devam edecektir.

Ayrıca Zeydîlerin Kerbelâ hadisesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini yorumlayışları da İmamiyye Şiası'ndan farklıdır. İmâmiyye Şiîleri arasında 'seçilmiş' ve 'transfer edilmiş bir travma' olan Kerbela hadisesi, insanlık tarihinin şahit olduğu en acı olaylardan birisidir. Bu acı hadisenin, her yıl dönümünde, özellikle başta İran olmak üzere İmâmiyye Şiası mensuplarının yoğun olduğu yerlerde büyük tören ve gösterilerle anılması, İmâmiyye Şiası'nın bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak gerek Zeydîlerin anma törenlerinde gerekse Zeydiyye mezhebine mensup yazarların metinlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulması şeklinde özel bir vurgu pek gözükmemektedir. Onların Hz. Hüseyin'e ilişkin anlatımları, genellikle onun imâmeti çerçevesinde ve bunu ispata yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Cârudiyye, Betriyye, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Kerbelâ, imâmet, İmâmiyye, Yemen

Hasan, Hussein and Karbala According to Zaydiyya Sect

Abstract

In Zaydi sources, Hasan and Hussein are handled in the context of their imamat after their father Ali. On this matter they bring the evidences from Qur'an and Hadith in a way that they will support their own understanding of imamat. They do not make any special references to Hussein than Hasan as in the Imamiyya Shia. In other words, according to the

Zaydites, the imam, after Hussein, was not limited to only nine persons, In other words imamat will continue from the progeny of Hasan and Hussein until the day Judgement.

In addition, the Zaydites' interpretation of Hussein's martyrdom and Karbala event is also different from that of Imamiyya Shi'ah. Among the Imamiyya Shiites, Karbala event, which is a 'selected' and 'transferred trauma', is one of the most painful events that human history has witnessed. The anniversary of this painful event with great ceremonies and demonstrations every year on the occasions where members of the Imamiyya Shiites dominant, especially in Iran, can be regarded as an identity construction of the Imamiyya Shia and an effort to keep this identity constantly alive. However, in the memorial ceremonies of the Zaydites and in the texts of authors belonging to the Zeydiyya denomination, there is no particular emphasis on Hussein's martyrdom for the construction of an identity and keeping of this constructed identity alive. Their narrations of Hussein usually revolve around the support of his imamate.

Keywords: Zaydiyya, the Jârûdiyya, Batriyya, Ali, Hasan, Hussein, Karbalâ, Imâma, Imâmiyya, Yemen.

Giriş

Siyasi olarak Zeyd b. Ali'nin 122/740 yılındaki ayaklanmasıyla ortaya çıkan Zeydiyye'nin ismi, mezhebin kurucusu olarak görülen Zeyd b. Ali'nin ismine nisbetle verilmiştir. Emevîlere karşı ayaklanmasının hazırlık aşamasında Kûfe Şiîlerinden bir grup, Zeyd'e Hz. Ali'den önce halife olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşünü sormuşlar. Zeyd b. Ali de onlar hakkında olumsuz bir şey söylemeyip, hayırla andığı ve onlardan uzaklaşmadığı için bu grup, Zeyd'ten desteklerini çekmiş ve yeğeni Cafer Sâdık'ı desteklemişlerdir.¹ Sonuçta Zeyd'in yanında kalanlar Zeydîler olarak isimlendirilmiştir.

İlk Zeydiyye, genel olarak Kûfe Şiîliğindeki iki akımdan yani Cârûdiyye ve Batriyye'den oluşmaktaydı.² Cârûdiyye, daha önce Muhammed Bâkır'ın taraftarı olan Ebu'l-Cârûd Ziyâd b. Münzir'den sonra böyle isimlendirildi. Ebu'l-Cârûd'un, Muhammed Bâkır'ın çoğu taraftarınca terk edilen Zeyd b. Ali'yi desteklediği kaydedilir.³

Betriyye, başlangıçta Bâkır'ın bazı öğretilerini kabul etmeyen ılımlı Şiîlerden bir gruptu. Muhammed Bâkır zamanındaki Betrî liderler olan Kûfeli Kesîr en-Nevâ,

¹ Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî (279/892), *Kitâbu cümelin min Ensâbi'l-eşraf*, I-XIII, Tahk. ve takd.: Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1997, c. III, s. 436; Ebû Saîd Neşvânü'l-Himyerî (573/1175), *el-Hûru'l-în*, thk. Kemal Mustafa, Dâru Âzâl-Mektebetü'l-Yemeniyye, Beyrut-San'a 1985, ss. 238-239.

² Wilferd Madelung, "Zaydiyya", *EI*(2), c. XI, E.J. Brill, Leiden 2002, ss. 477-481, s. 477.

³ Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed b. Şirşîr en-Nâşî el-Ekber (293/906), *Mesâilu'l-imâme ve muktetefât min kitâbi'l-evsat fi'l-makâlât*, thk. Josef van Ess, Beyrut 1971, ss. 42-43; Kummî-Nevbahtî, *Şiî Fırkalar Kitâbu'l-makâlât ve'l-fırak-Fıraku's-Şia*, çev.: Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, ss. 178-181; İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Samsun 1996, s. 81; Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi Zeyd b. Ali'den Kâsım er-Ressî'nin Ölümüne Kadar*, İSAM yayınları, İstanbul 2010, s. 101.

Sâlim b. Ebî Hafsa (133/750), Hakem b. Uteybe (114/732), Seleme b. Kuheyl (122/740) ve Ebû Mikdâd Sâbit el-Haddâd, öğretisindeki belirsizliklerden dolayı Bâkır'ı eleştirirler ve onu dinde biricik otorite olarak kabul etmezler.⁴

Betriyye, genel Kûfe Hadis hareketinin bir parçasıydı. Zeydiyye arasında da önceleri Betriyye'nin görüşleri yaygın idi. Ancak II./VIII. asrın sonları ve III./IX. asrın başlarından itibaren Zeydiyye içerisinde, Cârûdiyye'nin anlayışı hakim hale geldi.⁵

Diğer mezhepler gibi Zeydiyye de süreç içerisinde bir fırka olarak teşekkül etmiştir. Bu çerçevede Zeydiyye ekolünün fikrî gelişimi, Zeyd b. Ali ile başlamış, Kâsım Ressî (246/860) ve onun nesli döneminde Şia içerisinde farklı ve sistemli bir kelâmî yapıya kavuşmuştur. Zeydiyye'nin mezhep esasları, Kâsım Ressî'nin torunu Hâdî İlelhak Yahya b. Hüseyin (298/911) ile birlikte Tevhîd, Adl, el-Va'd ve'l-Va'id, el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker ve İmâmet olarak şekillenmiştir.⁶ Ondan sonra ayrıntılarda farklılıklar olsa da bu esaslar muhafaza edilmiştir.

Zeydiyye'yi diğer mezhepler ile İmâmiyye ve İsmâiliyye gibi Şii mezheplerden ayıran temel mezhep esasları imâmet öğretileridir. Zeydiler, aralarındaki hakim anlayışa göre, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra, Hasan ve Hüseyin evladından ilim, cesaret, takva, adalet, hürriyet, erkek ve reşid olma gibi nitelikleri taşıyan ve imâmetini ilan edip, kendi adına davette bulunarak mücadeleye girişen kişinin kendisine biat edilmesi gereken imam olduğunu savunurlar.⁷ Bununla birlikte Zeydîlerin arasında, Kur'ân ve Sünnete göre hareket etmek şartıyla Hasan ve Hüseyin soyundan olmayan birinin imâmetini meşru kabul edenler de bulunmaktadır.⁸

İsna Aşeriyye Şiası imâmetin Hz. Hüseyin'den sonra onun evladında belli şahıslarda olup, imamın isminin nassta açıkça belirtildiğini ve imamlarının sayısının on iki olduğunu ileri sürerlerken; Zeydîler Hz. Hüseyin'den sonra imâmetin Hz. Hasan ve Hüseyin evladında olduğu ve imamların sayısında bir

⁴ Kummî-Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, ss. 77-78, 183-188.

⁵ Wilferd Madelung, "Batriyya or Butriyya", *El(2) Supplement*, c. XII, Leiden-Brill 2004, ss. 129-130.

⁶ Hâdî İlelhak Yahya b. Hüseyin (298/910), *Usûlü'd-Dîn*, (tahk. Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, *Mecmûu Resâil-i'l-Hâdî ile'l-Hak* içinde) Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1421/2001, ss. 191-196; Emîr Hüseyin b. Bedrüddîn Muhammed (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'l-akâidi's-sahîha*, thk. Murtazâ b. Zeyd Mahatvarî Hasenî, Mektebetü Bedr, Sar'a 1420/1999, s. 25 vd. Ayrıca bk. İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İSAV yay., İstanbul 1993, ss. 557-600, ss. 578-587; Yusuf Gökalp, "Zeydiyye mezhebinin görüşleri, kültürel mirası ve İslam düşüncesine katkıları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), ss. 95-112.

⁷ Zeydîlerin imâmet için öne sürdükleri şartlar hakkında bkz. Ebû Tâlib Nâtık bi'l-Hak (ö. 424/1033), *Kitâbu's-siyer* (Eymen Fuad Seyyid, *Târîhu'l-mezâhibi'd-dîniyye fi bilâdi'l-Yemen hattâ nihâyeti'l-karni's-sâdisi'l-hicrî*, Dârü'l-Misriyyeti'l-Lübânîyye, Kâhire 1408/1988, içinde ss. 281-283), s. 281.

⁸ Zeydî imâmet anlayışıyla ilgili olarak bk. Muhammed Yahya Sâlim İzzân, "Kırâe fi nazariyyeti'l-imâme 'inde'z-Zeydiyye", *el-Mesâr* 3/3 (2002): 5-48; Mehmet Ümit, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Güz 2015), ss. 93-118, ss. 97-112.

sınırlama olmadığı, imamların bilgisinin vehbî değil kesbî olduğu yani çalışıp-çaba sarf ederek elde edildiği anlayışındadırlar. Nitekim bu son nitelik çerçevesinde, Zeydî imamları genellikle ilmî yönden kendilerini yetiştirmişler ve fikirlerini eserleriyle ortaya koymuşlardır. Bu eserlerinin büyük bir kısmı da günümüze ulaşmıştır. Ayrıca Zeydîler, İsna Aşeriyye Mezhebinin benimsediği gâib imam, beda, ric'at, imamların ismeti gibi anlayışları kabul etmezler.

Zeydîler ilk olarak 250/864 yılında Taberistan bölgesinde⁹, daha sonra 284/897 yılında Yemen'de¹⁰ devlet kurdular. Taberistan bölgesindeki Zeydîler, devletlerini yaklaşık altmış beş yıl sonra kaybetmelerine rağmen toplum olarak yaklaşık X./XVI. yüzyıl sonlarına yani Safevîler dönemine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde Safevîlerin, hakimiyeti altındaki insanları İmamiyye Şiası'na geçirme siyasetleri çerçevesinde yürüttükleri faaliyetleri sonucunda bölgedeki Zeydîlerin, İsna Aşeriyye Şiası'nın içinde eridikleri kaydedilir.¹¹ Yemen bölgesindeki Zeydîler ise, hem devlet olarak çok daha uzun süre varlıklarını devam ettirmişler hem de toplum olarak günümüze kadar gelebilmişlerdir. Günümüzde Zeydîler, özellikle Sa'de merkezli olarak Yemen'in Kuzey bölgelerinde varlıklarını sürdürmekte olup, Yemen nüfusunun yaklaşık üçte birini (8-10 milyon) oluştururlar.¹²

Elinizdeki çalışmada, öncelikle Zeydiyye Mezhebinde Hz. Hasan ve Hüseyin'in konumunu, sonra İmâmiyye Şiası tarafından kimlik inşa etme gibi çok özel bir misyon yüklenen Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hadisesinin Zeydiyye mezhebindeki yerini kendi kaynaklarından hareketle ortaya koymaya çalışacağız.

1. Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Zeydiyye Mezhebi'nin ayırt edici niteliklerinin başında imâmet anlayışlarının geldiği yukarıda belirtilmiştir. Zeydî imâmet anlayışına göre Hz. Peygamber'den sonra ümmetin en faziletlisi ve imâmete en layık olan kişi Ali b. Ebî Tâlib, sonra Hasan, sonra Hüseyin'dir. Ondan sonra imâmet, Ali-Fatıma soyundan gelen âlim, faziletli, kahraman, cömert, takva sahibi ve bizzat imâmetini ilan ederek

⁹ Taberistan Zeydîleri hakkında bkz. Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1998, ss. 66 vd. ; Yusuf Gökalp, *Zeydîlik ve Taberistan'da Yayılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999, ss. 50-113.

¹⁰ Yemen Zeydîliği hakkında bkz. Yusuf Gökalp, *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006, ss. 91-177.

¹¹ Adem Arıkan, "Gilan'da Son Zeydî Yönetim (Â-i Karkiyâ)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 20 (2009) ss. 1-26, ss. 20-25. Krş. Wilferd Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, The Persian Heritage Foundation, New York 1988, s. 92; Abdu'r-Refî', *Cumbiş-i Zeydiyye der İran*, İntişârât-ı Âzâd-ı Endişân, Tahran 1359, ss. 140-141.

¹² Zeydiyye mezhebi teşekkül süreci, tarihsel gelişimi ve temel itikadî görüşleriyle ilgili olarak bk. Mehmet Ümit, *Zeydî İmâmet Düşüncesinin Teşekkülü*, Ankara 2012, 22-49.

kendi adına davette bulunan kimsenin hakkıdır ve ona itaat zorunludur.¹³ Bu bağlamda Hz. Hüseyin, ağabeyi Hz. Hasan'dan sonra imam olarak kabul edilir. Zeydîler imâmet bahsi çerçevesinde özellikle Hz. Ali'nin imâmetinin ispatı için çok gayret sarf ederler. Hz. Hasan ve Hüseyin'in imâmetini ise genellikle birlikte kanıtlamaya çalışırlar. Dolayısıyla Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den bahisleri de genellikle onların imâmetlerini ortaya koyma çerçevesinde gelişir. Onlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in imâmetlerini ve imâmetin Hasan ve Hüseyin soyunda olduğunu ispat için Kur'ân, sünnet ve icmâdan deliller öne sürerler.

Öncelikle Hz. Hasan ve Hüseyin'in Hz. Peygamber'in çocukları, onun soyu olduğunu ispata girişirler. Bu hususa Kur'ân'dan delil olarak En'am 6/84-85 ayetlerini aktarırlar.¹⁴ Bu ayetlerin yorumunda Hz. Meryem'in oğlu İsa'nın, Musa ve Hârûn gibi Hz. İbrahim'in soyundan olduğunu, İsa'nın İbrâhim soyundan olmasının Meryem kanalıyla olduğu ve buradan Allah indinde kızın çocuğu ve erkeğin çocuğu arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılabileceğini ifade ederler.¹⁵ Dolayısıyla Fâtîma'nın çocukları Hasan ve Hüseyin'in de Hz. Peygamberin çocukları ve onun soyu olduğunu ispat etmiş olurlar. Ayrıca Allah'ın Hasan, Hüseyin, babaları, anneleri hakkında Âl-i İmrân 3/61(mülâne) ayetini¹⁶ buyurduğunu, Hz. Peygamber'in de bu ayet çerçevesinde yanına Hz. Hasan ve

¹³ Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (284/897), *el-Usûlü's-semâniyye*, tahk. Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye-Merkezu'l-Adl ve't-Tevhîd li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve't-Taḥkîk, Ammân-Sa'de 2001, ss. 66-68; el-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin (298/910), *Kitâb fihî Ma'rîfetullah mine'l-adl ve't-tevhîd, ve tasdîku'l-va'di ve'l-va'id ve isbâtu'n-nübüvve ve'l-imâmetu fi'n-nebi*, Mecmûu resâilî'l-Hâdî, (Mecmûu Resâil-i'l-Hâdî ile'l-Hak, tahk. Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1421/2001, içinde ss. 49-85), ss. 53-60; a.mlf, *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin*, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde ss. 191-196), ss. 194-6; el-Murtazâ li Dînillâh Muhammed b. el-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (310/922), *Kitâbu'l-Usûl*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Sa'de-Ammân 1421/2001, ss. 37-45; Abdullah b. Hamza b. Süleymân (614/1217), *el-İkdu's-semîn fi ahkâmî'l-eimmeti'l-hâdîn*, tahk.: Abdüsselâm b. Abbâs el-Vecîh, Ammân: Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 2001, ss. 43-44, 59-60, 65-70; Emîr Hüseyin b. Bedrüddîn (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'al-akâidî's-sahîha*, tahk.: el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Mektebetü Bedr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' 1420/1999, s. 323 vd. ; Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620), *el-Esâs li akâidi'l-ekyâs fi ma'rîfeti Rabbi'l-âlemîn*, tahk.: İsa Doğan, Samsun 1998, ss. 117-131.

¹⁴ Ayetlerin mealleri şöyledir: "Biz ona İshak'ı ve (İshak'ın oğlu) Ya'kûb'u da hediye ettik: hepsine de doğru yolu gösterdik. Nitekim daha önce Nuh'a ve onun soyundan Dâvud'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Mûsa'ya ve Hârûn'a da yol göstermiştik. Biz güzel davrananlara böyle karşılık veririz. (En'am 6/84) Zekeriyâ, Yahyâ, 'İsâ ve İlyas'a da (yol göstermiştik), hepsini alemlere üstün kıldık." (En'am 6/85)

¹⁵ Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (246/860), *Mecmûu kütüb ve resâilî'l-imâm el-Kâsım b. İbrâhim er-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye 1422/2001, II, 220; Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rîfetullâh*, s. 54

¹⁶ Ayetin meali şöyledir: "Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: 'Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra gönülden lanetle dua edelim de, yalancıların üstüne Allah'ın lanetini dileyelim!'" (Âl-i İmrân 3/61).

Hüseyin, babaları Ali ve anneleri Fatıma'yı aldığını, burada Hasan ve Hüseyin'e, Hz. Peygamberin oğulları olarak itibar edildiğini belirtirler.¹⁷

Hz. Hasan ve kardeşi Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'in çocukları olduğuna sünnetten delil olarak Hz. Peygamber'in onlar hakkında "Fatıma'nın oğulları dışında her kadının çocuğu babasına nisbet edilir, onların babası ve asabesi ise benim" dediğini aktarırlar.¹⁸

Sahabenin gerek Hz. Peygamberin sağlığında gerekse vefatından sonra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Hz. Peygamberin çocukları olarak hitap ettiklerini ve sahabenin bu hususta ittifak etmelerinin onların imâmetlerine ilişkin icmâ delili olduğunu ifade ederler.¹⁹

Zeydîler Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'in çocukları olduğunu ortaya koyduktan sonra imâmetin onlarda ve onların soyunda olduğunu ispata girişirler. Bu hususta Hz. Peygamber gönderilene dek, nübüvvet, imâmet, vasîlik ve iktidarın Hz. İbrahim evladında olduğunu, Hz. Muhammed'in peygamber ve nebilerin sonuncusu olması hasebiyle ondan sonra sadece imâmetin/liderliğin devam ettiğini belirtirler. Dolayısıyla Hz. Hasan'dan sonra imâmetin kardeşi Hz. Hüseyin'e geçtiğini ileri sürerler.

Bu bağlamda Kur'ân'dan Hud 11/73,²⁰ Zuhruf 43/28,²¹ Nisa 4/54,²² Maide 5/20,²³ Câsiye 45/16,²⁴ Âl-i İmrân 3/33-34 ayetlerini²⁵ aktararak, nübüvvetin Hz. İbrahim'den İsmail'e, ondan İshak'a ondan oğlu Ya'kub'a, ondan oğlu Yusuf'a, sonra İsrailoğullarına, sonra onların sonuncusu İsa'ya sonra Hz. Muhammed'e geçtiğini ifade ederler. Rasulün getirdiği her şeyi almayı, onun yasakladığı

¹⁷ Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rîfetullâh*, s. 54; Humejd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *min Kitâbi'l-Hadâiki'l-verdiyye fî menâkıbı eimmeti'z-Zeydiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 171-349), ss.308-9; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, ss. 407-8.

¹⁸ Hâdî İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rîfetullâh*, s. 54; Murtazâ li Dinillâh, *Kitâbu'l-usûl*, s. 40; Nâtik bi'l-Hakk Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyin el-Hârûnî (424/1033), *Şerhu'l-Bâliği'l-müdrîk*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, San'a: Mektebetü Bedr 1417/1997, s. 150; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 409.

¹⁹ Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 409.

²⁰ Ayetin meali şöyledir: "(Elçi melekler) dediler ki: 'Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizde ey ev halkı! O övülmeye layıktır, iyiliği boldur.'" (Hud 11/73).

²¹ Ayetin meali şöyledir: "(Böyle dedi) ve bu (tek Allah'ı tanıma inancı)nı ardında(n gelecekle arasında sabit) kalacak bir söz yaptı ki (insanlar Allah'a) dönsünler." (Zuhruf 43/28).

²² Ayetin meali şöyledir: "Yoksa Allah'ın, lütfundan insanlara verdiği için onları kısıyorlar mı? Oysa biz İbrahim ailesine de Kitab ve hikmet vermiş ve onlara büyük bir mülk bağışlamıştık." (Nisâ 4/54).

²³ Ayetin meali şöyledir: "Mûsa kavmine demişti ki: 'Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: zira (O), aranızda peygamberler var etti, sizi krallar yaptı ve size dünyalarda hiç kimseye vermediğini verdi.'" (Mâide 5/20).

²⁴ Ayetin meali şöyledir: "Andolsun biz İsrâil oğullarına Kitab, hüküm (hikmet ve hükümler) ve peygamberlik verdik, onları güzel rızıklarla besledik ve onları alemlere üstün kıldık." (Câsiye 45/16).

²⁵ Ayetlerin mealleri şöyledir: "Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim'in ailesini ve İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı. (Âl-i İmrân 3/33) (Bunlar) birbirinden türeyen bir nesildir. Allah, işiten ve bilendir." (Âl-i İmrân 3/34).

şeylerden de uzak durmayı emreden Haşr 59/7'yi²⁶ aktardıktan sonra Kitab ve Ehl-i Beyt'e uymanın zorunlu olduğuna işaret eden *sekaleyn* hadisini²⁷ zikrederler. Ahzâb 33/33 (Tathir) ayetini²⁸ aktararak Ehl-i Beyt'in seçkin bir topluluk olduğunu ortaya koyarlar. Nisa 4/165 ayetini²⁹ zikrederek bu hususların insanlara bir hüccet olması gerektiğine işaret ederler. Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim'in soyundan olduğu gibi Hz. Peygamberin soyunun da İbrâhim'in soyundan olduğunu belirtirler. Bu çerçevede Bakara 2/124 ayetini³⁰ Hasan ve Hüseyin'in imâmetine delil olarak zikrederler. Zira onlar, Hz. İbrâhim soyundan faziletli kimselerdir. Fâtır 35/32 ayetini³¹ aktararak Allah'ın Kitâbı'nı seçkin kıldığını kullara miras bıraktığını, bu kulların Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin olduğunu kaydederler. Zalim kimselerin, Hz. İbrâhim'in soyunda olduğu gibi onun soyundan olan Hasan ve Hüseyin evlâdında da bulunduğunu, Hûd 11/113 ayetini³² aktararak bu zalim kimselere asla bir meyil gösterilmemesi gerektiğini ifade ederler. Saffât 37/113 ayetini³³ aktararak Hz. İbrâhim ve İshak'ın soyunda iyi kimseler olduğu gibi Hasan ve Hüseyin'in soyunda da iyi kimseler olduğu, Allah'ın ahdinin İbrâhim'in soyundaki iyi kimseler gibi Hasan ve Hüseyin soyundan iyi kimselere olduğunu dile getirirler. Böylece Hz. Hasan ve Hüseyin'den sonra imâmetin onların soyundan, onların sîretine, niteliklerine sahip kimselerde olduğu anlayışını benimserler.³⁴ Bu çerçevede onların soyundan imam olacak kimselerin niteliklerini

²⁶ Ayetin meali şöyledir: "Allah'ın, o kent halkından, Resulüne verdiği ganimetler, Allah'a, Resûle, (Resûle) akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara, (yolda kalan) yolcuya aittir. Tâ ki (o mallar), içinizden yanlı zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının ve Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir." (Haşr 59/7).

²⁷ Bu hadisile ilgili olarak bk. Adem Dölek, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Ma'rife* 4/3 (2004): 149-173.

²⁸ Ayetin meali şöyledir: "Evlerinizde oturun, ilk câhiliyye (çağı kadınları)nın açılıp saçılması gibi açılıp saçılarak (kırita kırita) yürümeyin. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt (ey Peygamber'in ev halkı), Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." Ahzâb 33/33).

²⁹ Ayetin meali şöyledir: "Bunları müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak (gönderdik) ki, peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmasın. Allah, üstündür, hikmet sahibidir." (Nisâ 4/165).

³⁰ Ayetin meali şöyledir: "Rabb'i, bir zaman İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınımış o da onları tamamlayınca: 'Ben seni insanlara önder yapacağım' demişti. 'Soyumdan da (önderler ya, yâ Rabb'i)' dedi. (Rabb'i): 'Zalimlere ahdim ermez (onlar için söz vermedim)' buyurdu." Bakara 2/124).

³¹ Ayetin meali şöyledir: "Sonra Kİtab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefisine zulmedenler, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur." (Fâtır 35/32).

³² Ayetin meali şöyledir: "Sakın zulmedenlere en ufak bir meyil duymayın, sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (Allah tarafından) size yardım edilmez." (Hûd 11/113).

³³ Ayetin meali şöyledir: "Kendisine de, İshak'a da bereketler verdik. Onların neslinden (gelenler arasında) iyi hareket eden de var, açıkça kendisine zulmeden de." Sâffât 37/113).

³⁴ Hâdi İle'l-Hak, *Kitâb fihî ma'rîfetullâh*, ss. 54-56; Emir Hüseyin b. Bedrûddîn, *Yenâbiu'n-nasiha*, ss. 405-6. Ayrıca bkz. Humeyd el-Muhallî, *min Kitâbi'l-Hadâiki'l-verdiyye*, 308-9. Yine bu bağlamda Nisa 4/59. (Allah'a, resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin) ayette geçen "sizden emir sahipleri"nden maksadın kim olduğunun Cafer Sâdık'a sorulduğunu onun da buna Ali, Hasan, Hüseyin ve o ikisinin soyu olduğu cevabını verdiği kaydedilir. Bkz. Mecdüddîn b. Muhammed b. Mansûr el-Hasenî el-

de şöyle sıralarlar: Vera ve takva sahibi, bedenen tamamen sağlam, Allah'ın emrini icrada gayretli, dünyalıklar hususunda zâhid olmaları, kendisine ihtiyaç duyulan bir kavrayışa sahip olmaları, kendilerine getirilen problemleri çözümleyebilmeleri, cesur, yiğit, cömert olmaları, idaresi altındakilere karşı halim-selim ve şefkatli olmaları, nefsinin onlarla bir tutması, idaresinde onlarla istişare etmesi, onlara Allah'ın hükmü dışında hükmetmemesi, dâîlerini çeşitli beldelere göndermesi, fasıklara değil mü'minlere güvenmesi, kendi adına ortaya çıkması, ... gibi hususlar.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in imâmetlerine delil olarak Kur'ân ayetleri dışında Hz. Peygamber'den de rivayetler aktarırlar. Bunlardan bazıları şunlardır: "Hasan ve Hüseyin Cennet ehli gençlerinin efendileridir ve babaları onlardan daha üstündür", "Hasan ve Hüseyin isyan etmeseler de (*ka'adâ*) isyan etseler de (*kâmâ*) imamdırlar", "Ben size sekaleyni (iki ağır şeyi) bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldığınız müddetçe benden sonra asla dalalete düşmezsiniz; Allah'ın Kitabı ve ıttretim olan ehl-i beytim. Latîf ve habîr olan (Allah), o ikisinin Kevser Havuzunun yanında huzuruma ulaşana dek birbirinden asla ayrılmayacağını bana haber verdi."³⁵

Zeydîler Hasan ve Hüseyin'in imâmeti hususunda sahabe, tabiîn ve tebei tabiînin icma içinde olduğunu, buna sadece Haşviyye³⁶ grubunun muhalefet ettiğini ileri sürerler. Bu konuda Ehl-i Beyt'in de icma ettiğini, onların icmalarının da bu hususta bir hüccet olduğunu belirtirler. Ayrıca Zeydîlere göre imâmet için gerekli şartları taşıyan Hasan ve Hüseyin, kendi dönemlerinde ortaya çıkıp imâmetlerine davet etmişler, ehl-i hal ve akd de onların imâmetine biat etmişlerdir. O halde durumu böyle olan her kimse imamdır. Hasan ve Hüseyin'in, imâmet için ortaya çıktıkları zaman ümmetin en üstünü oldukları hususunda ihtilaf olmayıp,

Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr fî cevâmi'ül-ulûm ve'l-âsâr ve terâcimu uli'l-ilmî ve'l-enzâr*, I-III, Sa'de: Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî 1414/1993, c. II, ss. 522-3.

³⁵ Kâsım Ressî, *Mecmûu kütüb ve resâil*, ss. 186, 192; Muhammed b. el-Kâsım, *el-Usûlü's-semâniyye*, s. 67; Hâdî İle'l-Hak, *Kitâbu Usûliddîn*, ss. 195-6; Murtazâ li Dinillâh, *Kitâbu'l-usûl*, s. 41; Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 406.

³⁶ Ortaya çıkış ve ilk kullanımı II/VIII. yüzyılın başlarına kadar uzanan Haşviyye kavramının, kullanıldığı döneme ve çevreye, yöneltildiği ve yerilmesi gereken karşıt gruba göre farklı tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1.Dinî konularda akıl yürütmeyi reddeden, nasların zahirine bağlı kalmak suretiyle teşbih ve tescîme kadar varan telakkileri benimseyenlere denilir. 2.İlahi sıfatları kabul edip, Kur'ân'ın ezeli olduğunu savunanlar, kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığına inananlar ve âhâd hadislerle dayanarak itikadî konularda hüküm verenler. 3.İbn Teymiyye'ye göre, belli bir görüşü ve temsilcileri bulunan itikadî bir zümreyi ifade etmekten çok karalama veya küçümseme amacıyla 'avam ve cahiller' manasında kullanılmıştır. 4.Hz. Peygamber'in kendi yerine geçecek olan bir halife tayin etmediğini iddia edenlerin düşüncelerini benimseyenler, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın bayrağı altında toplanıp, onun yönetimini tasvip edenlerdir. Bu tanım genellikle Şii alimler tarafından yapılır. Haşviyye ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Metin Yurdagür, "Haşviyye", *DİA*, c. XVI (İstanbul 1997), ss. 426-27.

icmâ vardır. En üstün olan da, sahabenin icması ile imâmete daha layık ve hak sahibidir. Bu durumda onların imâmeti sabit olur.³⁷

Zeydîler Hasan ve Hz. Hüseyin'in imâmetlerine, onların faziletleriyle Muaviye ve Yezid'in niteliklerini ve fiillerini karşılaştırarak da delil getirirler. Bu bağlamda Yezid'in Hz. Peygamberin soyunun kanını akıtan, kadınlarını zorla esir alan, Hz. Peygamber soyunun cenazelerine bile saygı göstermeyen, Harre vak'asında Hz. Peygamberin haremını (Medine) mübah kılan, muhacir ve ensardan altı bin kişiyi öldüren biriyle Hz. Hüseyin'in mukayese edilmesinin mümkün olmadığı hususunda ümmetin ittifak ettiğini ifade ederler. Hz. Peygamberin Yezid'e lanet ettiğine ilişkin rivayetler aktarırlar.³⁸ Muaviye'nin, kendisinden sonra imâmetin Hasan'ın ondan sonra da Hüseyin'in olması hususunda Hz. Hasan ile anlaşığı halde bu anlaşmaya sadık kalmayarak oğlu Yezid'i veliaht tayin ettiğini belirtirler.³⁹

2. Zeydî Kaynaklarda Hz. Hüseyin ve Kerbelâ

Hz. Hüseyin, Kerbelâ'ya gidişi ve şehit oluşuna ilişkin Zeydî kaynaklardaki anlatımlar genel olarak İslam tarihi kaynaklarındakilerle uyum içindedirler. Bu nedenle biz burada Zeydîlerin genellikle imâmetle ilişkilendirdikleri birkaç hususa temas edeceğiz.

5 Şa'bân 4/10 Ocak 626 tarihinde doğan Hz. Hüseyin ile Hasan'ın isimlerinin nasıl verildiği şu mitolojik rivayetle açıklanmaya çalışılır. Hz. Fâtıma, Hasan'ı doğurduğunda Ali'ye ona isim ver dedi. O da "ben harbi seven biriyim. Onun için ona Harb ismi vermeyi isterim. Ancak isim vermede Hz. Peygamberin önüne geçecek değilim" dedi. Sonra Hz. Peygamber geldi. Ona, bebeğe isim ver denildi. O da: "Ona isim verme konusunda Rabbimin önüne geçecek değilim" dedi. Sonra Allah, Cebrail'e vahiyle bildirdi: "O bebek, Hz. Muhammed'in çocuğudur. İn, selam ver, onu tebrik et ve ona de ki: 'Ali'nin senin yanındaki konumu, Hârun'un Mûsâ yanındaki konumu gibidir'". Bunun üzerine Cebrâil indi ve onu Allah adına tebrik etti. Sonra dedi: Allah ona Hârun'un oğlunun ismini vermeni emrediyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi: Onun ismi nedir? Cebrâil Şebber dedi. Hz. Peygamber benim lisanım Arapça deyince Cebrâil: o zaman Hasan olarak isim ver dedi. Hz. Peygamber de Hasan ismini verdi. Hüseyin doğunca Allah Cebrâil'e yine vahyetti: "Muhammed'in bir oğlu oldu. Ona git, tebrik et ve ona de ki: Ali'nin senin yanındaki konumu, Hârun'un Mûsâ yanındaki konumu gibidir. Bu yüzden ona Hârun'un oğlunun ismini ver". Cebrâil indi, Hz. Peygamberi tebrik edip, Allah'ın bu mesajını iletince Hz. Peygamber Harun'un oğlunun isminin ne olduğunu sordu. Cebrâil: Şübeyr dedi. Hz. Peygamber benim lisanım Arapça dedi. Cebrâil o zaman

³⁷ Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, s. 407. Ayrıca bkz. Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. II, s. 525.

³⁸ Emir Hüseyin b. Bedrüddîn, *Yenâbiu'n-nasîha*, ss. 412-426; Ebu'l-Abbâs el-Hasenî, *el-Mesâbîh*, s. 354.

³⁹ Ebu'l-Abbâs el-Hasenî, *el-Mesâbîh*, ss. 355-7.

sen de onu Hüseyin olarak isimlendir, dedi. Hz. Peygamber de onu Hüseyin olarak isimlendirdi.⁴⁰

Bu rivayet, Hz. Hüseyin'in doğumundan beş yıl sonra Hz. Peygamberin Tebük Gazvesi (9/631)'ne çıkarken Hz. Ali'ye söylediği sözü çağrıştırmaktadır: Hz. Peygamber söz konusu sefere çıkarken Ali'yi Peygamber ailesiyle ilgilenmek üzere bırakmıştı. Bu durumda Hz. Ali, Hz. Peygamber'e "Beni kadınların ve çocukların başına mı bıraktın" diye yakınır. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in Ali'ye "Hârûn Mûsa'ya göre ne durumdaysa, sen de bana göre öylesin, bu yetmez mi?" dediği kaydedilir.⁴¹ Nitekim bu rivayet Şiîler tarafından Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak kullanılır. Hz. Hasan ve Hüseyin'in isimlerinin de Hz. Hârûn'un çocuklarının isimleri olduğu belirtilerek, hem Hz. Ali'nin imâmeti pekiştirilmekte hem de Hasan ve Hüseyin'in imâmetlerine imâda bulunmaktadır. Bu husus, isimlerin doğrudan Allah tarafından verildiği ifade edilerek ayrıca teyit edilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Hârûn'un Musa'dan önce vefat etmesidir. Dolayısıyla Hârûn'un Musa'ya vasî olması tarihen mümkün değildir.

Hz. Hüseyin'in çocukluk dönemiyle ilgili Hz. Peygamberin iki kardeş hakkındaki ifadeleri dışında fazla bilgi yoktur.⁴² Aynı şekilde gençlik dönemiyle ilgili de pek bilgi yoktur. Bu konuda, Hz. Osman'ın etrafı sarıldığında Hasan ve Hüseyin'in, babaları tarafından onu korumakla görevlendirildiği, Hz. Ali döneminde de Cemel ve Siffin savaşlarına babasının yanında katıldıkları kaydedilir.⁴³ Hz. Hasan'a biat edildiğinde Hüseyin'in de biat ettiği, Hasan hilafeti Muaviye'ye bıraktığında Hüseyin'in bundan rahatsızlığını dile getirip, eleştirmesine rağmen onun kararına saygı duyup, yanında kaldığı nakledilir. Kaynaklarda Hz. Hüseyin'in hayatıyla ilgili en fazla bilgi Kerbelâ vak'asıyla sonuçlanan hayatının son beş altı aylık dönemidir. Bu döneme ilişkin verilen bilgiler de genel İslam Tarihi kaynaklarına paralel bilgilerdir. Onun için bu konuya değinilmeyip, sadece Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin⁴⁴ Zeydîler arasındaki

⁴⁰ Ebû'l-Hasan Hüsâmuddîn Hamîd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, tahk.: Murtazâ b. Vezîr el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Matbûâtü Mektebeti Merkezi Bedr, 1423/2002, c. I, s. 189. Buna yakın bir anlatım için bkz. Yahya b. el-Hüseyin b. Hârûn b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Kâsım b. el-Hasan b. Zeyd b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (Nâtk Bilhak) (ö. 424/1033), *Teysîrû'l-metâlib fi emâli Ebî Tâlib*, Bablara ayıran: Kâdî Ca'fer b. Ahmed b. Abdisselâm, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, San'a-Ürdün: Mektebetü'l-İmâm Zeyd b. Ali-Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 1422/2002, s. 149. Krş. Muhammed b. Sa'd (230/845), *Tabakâtu'l-kübrâ*, I-XI, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Kâhire-Medîne: Mektebetü'l-Hancî-eş-Şeriketü'd-Düveliyye li't-Tibâ'a, 1421/2001, c. VI, ss. 356-57. Burada Cebrâil vasıtasıyla Allah tarafından isimlendirildiğine dair bir ifade bulunmamaktadır.

⁴¹ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-kübrâ*, c. III, ss. 22-23.

⁴² Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hasan yedi, Hüseyin altı yaşındadır.

⁴³ el-Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. III, s. 45.

⁴⁴ Hz. Hüseyin ile birlikte şehit edilenlerle ilgili olarak bk. Fudayl b. Zübeyr b. Ömer b. Dirhem el-Kûfi el-Esedî, *esmiyetü men kutile me'a'l-Hüseyin min veledihi ve ihvetihi ve ehli beytihi ve şatihi*, thk. Seyyid

yansımaları ve Hz. Hüseyin'i anma törenlerinde Zeydîlerin tutumlarına kısaca işaret edilecektir.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi bütün Müslümanlar gibi Zeydîleri de derinden etkilemiştir. Ancak onları bu konuda daha da üzen bir husus vardır. Onlar, Ehl-i Sünnet Hadisçilerinin, Ehl-i Beyt düşmanları olarak ifade ettikleri şahıslardan rivayette bulunmalarını ve onları sîka kabul etmelerini eleştirir. Cafer Sâdık gibi Ehl-i Beyt mensuplarına diğerlerini tercih etmelerini çelişki olarak görürler. Bu çerçevede Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi olayına katılan şahısların adil kabul edilmesi ve onlardan rivayette bulunulmasından rahatsızlıklarını dile getirirler. Sünnî hadisçilerin, Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü Kerbelâ vak'asındaki Emevî ordusunun komutanı Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ı bile cerh ve ta'dil yönünden adil kabul ettiklerini ifade ederler.⁴⁵ Nitekim bu konuda Zeydî alimi Sârimuddîn İbrâhim b. Muhammed el-Vezîr şöyle demektedir: "Muhaddisler kitaplarını Ehl-i Beyt düşmanlarını zikrederek lekelediler. ... Hatta bazıları Hz. Hüseyin'in katili Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ı adil kabul edecek kadar ileri gitti. İclî, Ömer b. Sa'd'ın tâbîi ve sîka olup, insanların ondan rivayette bulunduğunu ifade etti."⁴⁶

Zeydîler arasında Hz. Hüseyin'i anma törenleriyle⁴⁷ ilgili fazla bilgi yoktur. Ancak şu bilgileri verdikten sonra bir değerlendirmede bulunmak istiyoruz.

Hz. Hüseyin'in kabrinin yerle bir edilmesi (belirsiz hale getirilmesi) ilk defa Ümeyye oğulları döneminde oldu. Sonra Abbasi halifelerinden Mütevekkil benzer şeyi yaptı. Ayrıca burasının ziyaret edilmemesi için silahlı nöbetçiler bırakıldı.⁴⁸

Hasan b. Zeyd (270/883)'in vefatından sonra Taberistan Zeydî Devleti'nin ikinci imamı Muhammed b. Zeyd imâmeti döneminde (270-287/883-900), Hz. Ali ve oğlu Hz. Hüseyin'in kabirlerini/türbelerini yeniden inşa etti. Nitekim bu bağlamda

Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî, Kum 1405, 23-31. Eserin muhakkiki, Fudayl b. Zübeyr'in Muhammed Bâkır ve Cafer Sâdık'ın ashabından olduğunu belirtilir, o ve ailesi hakkında kaynaklarda geçen bilgileri aktarır.

⁴⁵ el-Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. I, ss. 173-175.

⁴⁶ Sârimuddîn İbrâhim b. Muhammed el-Vezîr, *el-Feleku'd-devvâr fî ulûmi'l-hadis ve'l-fikh ve'l-âsâr*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, Sa'de-San'a: Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî-Dâru't-Türâsi'l-Yemenî, 1415/1994, s. 173. Ayrıca bkz. Mecdüddîn el-Müeyyedî, *Levâmiu'l-envâr*, c. I, ss. 173-175.

⁴⁷ Hz. Hüseyin'i anma törenlerinin tarihi geçmişi hususunda bkz. Rebecca Ansary Pettys, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", *Theatre Journal*, Vol. 33, No. 3 (Ekim 1981), ss. 341-354; Yitzhak Nakash, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Āshūrā'", *Die Welt des Islams*, New Series, c. 33, Sayı: 2 (Kasım 1993), pp. 161-181; Eyüp Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler", *AÜİFD*, XLV (2004), sayı: 1, ss. 167-190; Muhammed Sâlih el-Cüveynî, "Târîhu'l-ma'temü'l-Hüseynî mine'ş-şehâde ve hattâ'l-asr el-Kâcârî", Arapça'ya çev.: Ferkad el-Cezâirî, *Mecelletü Nusûsi'l-Muâsıra*, Sayı: 9 (Tarih: 31.03.2010, Web Adresi: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132'den> nakille); Jamshid Malekpour, *The Islamic drama Ta'ziye*, London: Frank Cass Publishers 2004, ss. 18 vd., 121 vd.

⁴⁸ Ebû'l-Hasan Hüsâmu'ddîn Humeyd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, tahk.: Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Matbûâtu Mektebeti Merkezi Bedr, 1423/2002, c. I, ss. 225-226.

iki türbenin tamamlanması için yirmi bin dinar sarf ettiği aktarılır.⁴⁹ Ayrıca onun, her yıl Mekke, Medine ve Irak'taki Hasan ve Hüseyin evladına, Hz. Ali'nin diğer çocuklarının evlatlarına, Ca'fer, Akıl ve Abbâs evladına ve Şîa'nın fakir olanlarına dağıtılmak üzere bir milyon dirhem gönderdiği kaydedilir.⁵⁰

Şîi eğilimli Büveyhî liderlerinden Adudu'd-Devle, Hz. Ali ve Hüseyin'e ta'zîm ve türbelerinin imarı ve onlara vakıflar tahsisi hususunda zirve noktaya ulaştı. O, her yıl onların türbelerini ziyaret ederdi. Hz. Hüseyin'in kabrini tahrip etmelerinden dolayı Abbas oğullarını kınadı ve onların yaptığı kötülükleri teşhir etti.⁵¹

Âşûre anma törenleri, Abbasi hilafetini tesiri altına alan Şîi eğilimli Büveyhîler tarafından Bağdat'ta 352/963 yılında devlet eliyle icra edilmeye başladı. Bu çerçevede 10 Muharrem günü (Âşûre günü) Büveyhi hükümdarı Muizzuddevle, insanlara alış-veriş yapmamalarını, içecek su almamalarını, kasapların hayvan kesmemesini, iş yerlerini kapatıp, matem merasimlerine katılmalarını emretmiştir. Kadınlara da siyah elbiseler giyerek matem merasimlerine katılmaları ve yüzlerine vurarak ağıtlar yakmaları emredilmiştir.⁵²

Büveyhî veziri Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kevkebi, 382/992'de Bağdat'ın önemli Şîi yerleşim birimlerinden Kerh ve Babu't-Tak ahalisiyle Sünnîler arasında çıkan ve ölümlerle sonuçlanan kavgalar sonrası yaklaşık otuz yıldır süregelen bu anma merasimlerine yasaklama getirdi.⁵³ Söz konusu merasimlere 402/1011 yılında izin verilmiş⁵⁴ ancak 406/1015 yılında yeniden yasaklanmıştır.⁵⁵

⁴⁹ Ebû İshâk İbrâhim b. Hilâl el-Kâtib es-Sâbî, *Kitâbu'l-Müntezâ' mine'l-cüz'i-l-evvel mine'l-kitâb el-ma'rûf bi't-Tâcî fi ahbârî'd-Devleti'd-Deylemiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 7-51), s. 22; el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye*, c. I, s. 226.

⁵⁰ el-Hâkim Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed el-Cüşemî, *Nuhâb min kitâbi Celâi'l-ebâr* (Ahmed b. Sa'du'd-Dîn el-Misverî 'nin *Tuhfetü'l-ibrâr* isimli kitabından nakille), der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 119-133), s. 122. Ayrıca bkz. Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'ûdî (346/957), *Murû'z-zehebve meâdinu'l-cevher*, I-VII, tahk.: Charles Pellat, Beyrut: Publications de L'Université Libanaise 1974, c. V, s. 172.

⁵¹ Humeyd el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye fi menâkibi eimmeti'z-Zeydiyye*, c. I, ss. 225-226.

⁵² Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şeybânî el-Ma'rûf bi İbnü'l-Esîr (630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, I-XI, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dokâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1407/1987, c. VII, s. 279; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (597/1201)-*el-Muntazam fi târihi'l-mülük ve'l-ümem*, I-IXX, tahk.: Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1412/1992, c. XIV, s. 150.

⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XIV, s. 361; Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî el-Atabekî (874/1469), *en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, I-XVI, ta'lik: Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1413/1992, c. IV, s. 165; Baş, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler", s. 177.

⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XV, s. 82; Baş, agm, s. 177.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XV, s. 111; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-zâhira*, c. IV, s. 239; Baş, agm, s. 177.

Bu bilgiler, Âşûre merasimlerinin Büveyhîlerin Abbâsî hilafetini nüfuzu altına aldığı dönemde devlet desteğiyle yapıldığını göstermektedir. Burada Büveyhîlerle Taberistan Zeydî imamlarının arasının iyi olduğu da göz önüne alınca onların söz konusu merasimlere sıcak bakmaları gibi teşvik etmiş olmaları da muhtemeldir. Ayrıca Muhammed b. Zeyd'in Hz. Ali ve Hüseyin'in kabirlerini yeniden inşa etmesi, Zeydîlerce Mütevekkil tarafından Hz. Hüseyin'in mezar yerinin belirsiz hale getirilmesi ve ziyaretçilerinin uzaklaştırılmasından duyulan rahatsızlığı da dikkate aldığımızda bu husus muhtemeldir. Ancak Zeydîlerin bizzat kendilerinin Kerbelâ anma törenleri düzenlediğine veya katıldıklarına dair herhangi bir veri tespit edemedik. Burada tarihte Yemen Zeydîleri arasında da Kerbelâ anma törenlerine ilişkin herhangi bir veriye ulaşamadık. Bunda Yemen Zeydîlerinin iktidar merkezi Bağdat'tan uzak, bağımsız, kendi bölgelerinde Karmatîler ve yerel kabileler gibi gruplarla mücadeleler içinde olmaları, Zeydî kimliği inşa için buna ihtiyaç duymamaları gibi muhtelif faktörler etkili olabilir.

3. Günümüzde Kerbelâ Anma Törenleri

Günümüzde Kerbelâ anma törenleri Yemen'de de düzenlenmektedir. Ancak Kerbelâ, Irak, İran'daki gibi insanların kendi bedenlerine zarar verecek derecedeki faaliyetlerine pek rastlanmamaktadır. Meselâ 2010 yılında Kerbelâ anma törenlerinin Yemen'in çeşitli beldelerinde yapıldığı ve herhangi bir tutuklama ya da emniyet güçleri tarafından bir engelleme olmaksızın geçtiği kaydedilir. Bu törenlerde yapılan faaliyetlerden bazılarının şunlar olduğu belirtilir:

Nehreyn Camiinde özel bir konferans verildi. Bu konferansta Yahya b. Hüseyin ed-Deylemî, Hz. Hüseyin'in dramına, hali hazır İslam ümmetinin rotasından sapması nedeniyle içinde bulunduğu duruma temas etti. Değer yargılarının değiştiğini, marufun münker münkerin de ma'rûf olduğunu ifade etti.

Bedr İlim ve Kültür merkezinde Kerbelâ Anma törenleri ve Hz. Hüseyin'in şehadeti münasebetiyle bir konferans düzenlendi. Bu konferansta Muhammed Ahmed Miftâh, Hz. Hüseyin'in Irak'a gidiş nedenleri, ashabıyla birlikte şehit edilmesi ve peygamber kızlarının esir alınmasından bahsetti.

Miftâh, çeşitli yönleri arasında Kerbelâ dramının, en kötü fiillerini işlerken mütekebbir Emevîlerin dayandıkları mantaliteye işaret ettiğini belirtti. Emevîlerin, öldürdükleri insanların başlarıyla birlikte Peygamber ailesinin kadınları ve yanlarındaki küçük çocuklarını Irak'tan Şam'a kadar dolaştırdıklarını, kötü olan bu tür zalimane davranışları yoluyla Hz. Hüseyin'in mesajını en uzak mesafelere ulaştırdıklarını söyledi.

Bu konu çerçevesinde Dr. Murtazâ Mahatvarî de Bedr İlim ve Kültür Merkezi'nde Hz. Hüseyin ile "Hüseyin benden ben Hüseyin'denim. Hüseyin'i seveni Allah da sever" diyen dedesi Rasulullah'ın ilişkisini konu edinen bir

konferans verdi. Mahatvarî burada, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'ya gitmesiyle, İslam'dan uzaklaşan Emevîlere karşı Hz. Peygamberi temsil ettiğini ifade etti.⁵⁶

Burada özellikle son beş-altı yıllık dönemdeki çağdaş Zeydîlerin Hz. Hüseyin ve Kerbelâ'ya ilişkin tutumlarını da genel olarak şöyle ifade edebiliriz; Yemen'de önce Zeydîlerin aktivist kanadı olan Hûsîlerle başlayan sonra genel olarak Zeydîlerle Suûdî Arabistan ve müttefikleri arasındaki süren savaş ortamı Zeydîleri siyaseten İran'a yaklaştırmaktadır. Muhtemelen bunun da etkisiyle son yıllarda Hz. Hüseyin, Zeyd b. Ali ve benzerlerinin şehadet yıl dönümlerindeki anma toplantıları artmıştır.

Sonuç

Zeydî kaynaklarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, genel olarak, imamet bahsi çerçevesinde babaları Hz. Ali'den sonra imam oldukları bağlamında ele alınır. Bu hususa ilişkin Kur'an, Hadis, icmadan kendi anlayışlarını destekleyecek şekilde yorumladıkları deliller getirirler. İmamiyye Şiası'nda olduğu gibi Hz. Hüseyin'e Hz. Hasan'dan farklı, çok özel bir konum biçilmemiştir. Yani Hz. Hüseyin'den sonra imâmet, sadece onun soyunda ismi belirli dokuz şahısla sınırlı tutulmamış, İmamiyye Şiası'nın onikinci imam anlayışı gibi gaib imam anlayışı da benimsenmemiştir. Zeydîlere göre imâmet, Hz. Hasan ve Hüseyin soyunda kıyamet kopana kadar devam edecektir.

Ayrıca Kerbelâ hadisesi ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini yorumlayışları da İmamiyye Şiası'ndan farklıdır. İmâmiyye Şiîleri arasında 'seçilmiş' ve 'transfer edilmiş bir travma'⁵⁷ olan Kerbelâ hadisesi,⁵⁸ insanlık tarihinin şahit olduğu en acı olaylardan birisidir. Her yıl bu acı hadisenin meydana geldiği Muharrem ayında bütün İslam dünyasında anma programları düzenlenir. Şiî dünyada ve özellikle başta İran olmak üzere İmâmiyye Şiası mensuplarının yoğun olduğu yerlerde ise, kitlesel büyük tören ve gösterilerle anılır. Bu acı hadisenin meydana geldiği dönemde Şiilik ve Sünnilikten bahsedilememekle birlikte bu hadisenin her yıl dönümünde Şiîler (özellikle İmâmiyye Şiîleri) tarafından büyük tören ve gösterilerle anılması, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulma çabası olarak değerlendirilebilir. Ancak Şia'nın Ehl-i Sünnet'e en yakın grubu olarak değerlendirilen Zeydîlerin gerek anma törenlerinde gerekse Zeydiyye mezhebine mensup yazarların metinlerinde Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine, bir kimlik inşası ve inşa edilen bu kimliğin sürekli canlı tutulması şeklinde özel bir vurgu pek gözükmemektedir. Onların Hz. Hüseyin'e ilişkin

⁵⁶ *Sekâfetunâ*, Sayı 3 (Safer 1431/Şubat 2010) s. 45.

⁵⁷ Vamık D. Volkan, *Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999; s. 63; a.mlf., *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009, ss. 66-69.

⁵⁸ Hasan Onat, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", *Akademik ORTA DOĞU*, c. 2, Sayı: 1 (2007), ss. 1-9, ss. 4-6; Hanifi Şahin, *Şiîlerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2017, ss. 41-50.

anlatımları, genellikle onun imâmeti çerçevesinde ve onu ispata yöneliktir. Bunu da, Kur'an'dan ayetler, sünnet ve icmayı delil göstererek ortaya koymaya çalışırlar. Ancak son zamanlarda, Yemen'de önce Zeydîlerin aktivist kanadı olan Hûsîlerle başlayan Suudi Arabistan ve müttefikleri arasındaki savaş ve Yemen'in içinde bulunduğu siyasi ortam, hem Hûsîlerin anlayışının Zeydîlerin geneli arasında yayılmasına hem de Zeydîlerin siyasî olarak da olsa İran'la yakınlaşmalarına zemin hazırlamaktadır. Nitekim son yıllarda Yemen'de Zeydîler tarafından yapılan gösteriler ile Hz. Hüseyin, Zeyd b. Ali vb. anma törenlerinde görülen artış, bunların kitlesel gösterilere dönüşmesi ve kısmen İran'daki gösterilere benzerlik bunun tezahürleri görülebilmektedir. Bu durumun uzun süre devam etmesi, Zeydîlerin fikrî olarak da İmâmiyye Şiası'na yakınlaşmasına zemin hazırlayabilir. Halbuki gerek tarihi kaynaklarda gerekse bundan 6-7 yıl önce çağdaş Zeydîlerle yapılan görüşmelerde özellikle İmâmiyye Şiası'ndan farklılıklarına vurgu yapmaktaydılar.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Hamza b. Süleymân (614/1217), *el-Ikdu's-semîn fi ahkâmi'l-eimmeti'l-hâdîn*, tahk.: Abdüsselâm b. Abbâs el-Vecîh, Ammân: Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 2001.
- Abdurrahman b. el-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (597/1201)-*el-Muntazam fi târihi'l-mülük ve'l-ümem*, I-IXX, tahk.: Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1412/1992.
- Baş, Eyüp, "Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri üzerine Düşünceler, *AÜİFD*, XLV (2004), sayı: 1, ss. 167-190.
- el-Cüveynî, Muhammed Sâlih, "Târîhu'l-ma'temü'l-Hüseynî mine's-şehâde ve hattâ'l-asr el-Kâcârî", Arapça'ya çev.: Ferkad el-Cezâirî, *Mecelletü Nusûsi'l-Muâsıra*, Sayı: 9 [Web Adresi: <http://www.nosos.net/main/pages/news.php?nid=132> (31.03.2010)'den nakille].
- Dölek, Adem. "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Ma'rife* 4/3 (2004): 149-173.
- Ebû İshâk es-Sâbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Hilâl el-Kâtib es-Sâbî, *Kitâbu'l-Müntezâ' mine'l-cüz'i-l-evvel mine'l-kitâb el-ma'rûf bi't-Tâcî fi ahbâri'd-Deoleti'd-Deylemiyye*, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (*Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye*, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 7-51).
- Emîr Hüseyin b. Bedrüddîn (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'al-akâidi's-sahîha*, tahk.: el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Mektebetü Bedr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî' 1420/1999.
- Fudayl b. Zübeyr el-Esedî, Fudayl b. Zübeyr b. Ömer b. Dirhem el-Kûfî el-Esedî, *Esmiyetü men kutile me'a'l-Hüseyn min veledihi ve ihvetihi ve ehli beytihi ve şiatihi*, thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî, Kum 1405.

• el-Hâdî ile'l-Hak, Yahya b. el-Hüseyin b. Kâsım b. İbrâhîm (298/910), *Kitâb fihî Ma'rifetullah mine'l-adl ve't-tevhîd, ve tasdîku'l-va'di ve'l-va'îd ve isbâtu'n-nübüvve ve'l-imâmetu fi'n-nebî, Mecmûu resâili'l-Hâdî, (Mecmûu Resâil-i'l-Hâdî ile'l-Hak, tahk. Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1421/2001, içinde ss. 49-85)*

• a.mlf, *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn, (amlf, Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde ss. 191-196).*

• Gökalp, Yusuf, *Zeydîlik ve Taberistan'da Yayılması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 1999.*

• amlf. , *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2006.*

• el-Hâkim el-Cüşemî, Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed, *Nuhab min kitâbi Celâi'l-ebşâr (Ahmed b. Sa'du'd-Dîn el-Misverî 'nin Tuhfetü'l-ibrâr isimli kitabından nakille), der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 119-133).*

• Humeyd el-Muhallî, Ebû'l-Hasan Hüsâmuddîn Humeyd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *min Kitâbi'l-Hadâiki'l-verdiyye fi menâkıbı eimmeti'z-Zeydiyye, der. ve tahk.: Wilferd Madelung, (Ahbâru eimmeti'z-Zeydiyye, Orient Institut der Deutschen Morgenlandschen Gesellschaft, Beyrut 1987, içinde ss. 171-349).*

• Humeyd el-Muhallî, Ebû'l-Hasan Hüsâmuddîn Humeyd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *Kitâbu Hadâiki'l-verdiyye fi menâkıbı eimmeti'z-Zeydiyye, I-II, tahk.: Murtazâ b. Zeyd el-Mahatvarî el-Hasenî, San'a: Matbûâtu Mektebeti Merkezi Bedr, 1423/2002.*

• İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şeybânî (630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh, I-XI, tsh. Muhammed Yusuf ed-Dokâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1407/1987.*

• İbn Sa'd, Muhammed (230/845), *Tabakâtu'l-kübrâ, I-XI, tahk.: Ali Muhammed Ömer, Kâhire-Medîne: Mektebetü'l-Hancî-eş-Şerîketü'd-Düveliyye li't-Tıbbâ'a, 1421/2001.*

• İbn Tağrıberdî, Cemâlu'd-Dîn Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrıberdî el-Atabekî (874/1469), *en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire, I-XVI, ta'lik: Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1413/1992.*

• İzzân, Muhammed Yahya Sâlim, "Kırâe fi nazariyyeti'l-imâme 'inde'z-Zeydiyye", *el-Mesâr 3/3 (2002): 5-48.*

• Kâsım er-Ressî, Ebû Muhammed Kâsım b. İbrâhîm b. İsmail er-Ressî (246/860), *Mecmûu kütüb ve resâili'l-imâm el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye 1422/2001.*

- Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620), *el-Esâs li akâidi'l-ekyâs fi ma'rifeti Rabbi'l-âlemîn*, tahk.: İsa Doğan, Samsun 1998.
- Malekpour, Jamshid, *The Islamic drama Ta'ziye*, London: Frank Cass Publishers 2004.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-zeheb ve meâdinu'l-cevher*, I-VII, tahk.: Charles Pellat, Beyrut: Publications de L'Université Libanaise 1974.
- Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhim, Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (284/897), *el-Usûlü's-semâniyye*, tahk. Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye-Merkezu'l-Adl ve't-Tevhîd li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ve't-Tahkîk, Ammân-Sa'de 2001.
- el-Murtazâ li Dînillâh, Muhammed b. el-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim er- Ressî (310/922), *Kitâbu'l-Usûl*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Sa'de-Ammân 1421/2001.
- el-Müeyyedî, Mecdüddîn b. Muhammed b. Mansûr el-Hasenî, *Levâmiu'l-envâr fi cevâmi'i'l-ulûm ve'l-âsâr ve terâcimu uli'l-ilmi ve'l-enzâr*, I-III, Sa'de: Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî 1414/1993.
- Nakash, Yitzhak, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Āshūrā'", *Die Welt des Islams*, New Series, c. 33, Sayı: 2 (Kasım 1993), pp. 161-181.
- Nâtk Bilhak, Yahya b. el-Hüseyin b. Hârûn b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Hârûn b. Muhammed b. Kâsım b. el-Hasan b. Zeyd b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 424/1033), *Teyşîrû'l-metâlib fi emâli Ebî Tâlib*, Bablara ayıran: Kâdî Ca'fer b. Ahmed b. Abdisselâm, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, San'a-Ürdün: Mektebetü'l-İmâm Zeyd b. Ali-Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye 1422/2002.
- amlf. , Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyin el-Hârûnî (424/1033), *Şerhu'l-Bâliği'l-müdrîk*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, San'a: Mektebetü Bedr 1417/1997.
- Onat, Hasan, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", *Akademik ORTA DOĞU*, c. 2, Sayı: 1 (2007), ss. 1-9.
- Pettys, Rebecca Ansary, "The Ta'zieh: Ritual Enactment of Persian Renewal", *Theatre Journal*, Vol. 33, No. 3 (Ekim 1981), ss. 341-354.
- Sârimuddîn el-Vezîr, Sârimuddîn İbrâhim b. Muhammed el-Vezîr, *el-Feleku'd-devvâr fi ulûmi'l-hadîs ve'l-fıkh ve'l-âsâr*, tahk.: Muhammed Yahya Sâlim İzzân, Sa'de-San'a: Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî-Dâru't-Türâsi'l-Yemenî, 1415/1994.
- *Sekâfetunâ*, Sayı 3 (Safer 1431/Şubat 2010) s. 45.
- Şahin, Hanifi, *Şiîlerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2017.
- Ümit, Mehmet, "Zeydiyye Mezhebi, İmamet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Güz 2015), ss. 93-118.

-
- Volkan, Vamık D., *Kan bağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999.
 - a.mlf., *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us yayınları, İstanbul 2009.
 - Yaşaroğlu, Hasan, *Taberistan Zeydîleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 1998.
 - Yurdağür, Metin "Haşviyye", *DİA*, c. XVI (İstanbul 1997), ss. 426-27.